

З виступів на міжнародній науковій конференції «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства»

Іван КУРАС

Сучасні соціокультурні процеси і зростання інтелектуальної місії бібліотек

Шановне товариство!

Від імені Президії Національної академії наук України я радий привітати представників однієї з найдавніших і найпочесніших професій – бібліотекарів, які прибули до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на міжнародну наукову конференцію «Професійний імідж бібліотекаря інформаційного суспільства» і побажати плідної роботи Вашому зібранню.

Мені зрозумілі і Ваша стурбованість майбутнім бібліотечною професією, її трансформацією внаслідок інформаційної революції, і гордість бібліотекарів за свою професію – адже історія найдавніших бібліотек сягає у XXIV–XXIII століття до нової ери, загальноновизнаним у науці є і той факт, що саме рукописні багатства давніх бібліотек стали ключем до розуміння найдавнішої цивілізації, а культурні еталони цієї епохи стали вихідним пунктом подальшого розвитку людства.

І в шумерській цивілізації, і в стародавніх царствах хетів, асирійців, і у давньому Єгипті, а згодом і в античній цивілізації професія бібліотекаря була неймовірно престижною.

У всесвітньо відомій Александрійській бібліотеці, яка по суті була поєднанням науково-дослідного інституту, навчального закладу і бібліотеки, посаду головного бібліотекаря обіймали на царській вибір поети-вчені, які водночас були видатними археологами, астрономами, математиками, лікарями, літераторами, філософами, а численний персонал, що також складався з видатних учених свого часу, виконував широкомасштабну роботу: величні праці минулого їх зусиллями піддавались каталогізації, систематизації, кодуванню, критичним дослідженням, поправкам та роз'ясненням, тобто вони творчо здійснювали базову функцію бібліотекарів – посередництво у передачі знань. Крім того, ці вчені створювали власні шедеври. Досить сказати, що співробітниками Александрійської бібліотеки в різні часи були Архімед, Евклід, Аристофан, Каллімах, Ератосфен, Гіппарх, Аполлоній Родосський та інші видатні вчені, завдяки чому в її діяльності надавався пріоритет розвитку знань про світ, вона була двигуном і вартвою наук, місцем зустрічі світових культур і набуття універсальних знань.

Курас Іван Федорович, народний депутат України, академік НАН України, віце-президент НАН України.

«Домами мудрості», «домами науки», «осередками пам'яті планети», «аптекою для душі» називали бібліотеки у всьому світі і в наступні тисячоліття; продовжувалась і традиція служіння в бібліотеках видатних учених, митців.

Якщо наблизитись до нашого часу, то серед служителів бібліотек ми з гордістю називаємо імена Оленина, Крилова, Стасова, Батюшкова, Гнедича, Одоевського, Востокова, Лобачевського, Корфа, Соболевського, Федорова.

В Україні увага видатних діячів до книги і бібліотеки іде ще з князівських часів. Перші книги в Україну завіз Володимир Святий, першу бібліотеку створив Ярослав Мудрий, до створення бібліотек на наших землях були причетні князь Святослав, Володимир Мономах, князь Святополк (Микола Святоша), митрополити Іларіон та Феодосій Печерський, Петро Могила, Петро Сагайдачний, Іван Мазепа. Створювали бібліотеки або певний час працювали в них такі видатні особистості, як Євген Болховітін, Василь Каразін, Костянтин Рубинський, Микола Біляшівський, Іван Франко, Володимир Дорошенко, Агатангел Кримський, Сергій Єфремов, Гнат Жигецький, Михайло Павлик, Василь Стефаник, Дмитро Багалій, Іван Крип'якевич, Христина Алчевська та багато інших. Ці прославлені діячі вписали славні сторінки в розвиток бібліотечної справи, заклавши підвалини бібліотечної етики як частини національних просвітницьких традицій, орієнтованих на розвиток людської індивідуальності, на її неповторність. Сьогодні, коли освіта і навчання все більше спрямовуються на розвиток творчого потенціалу особистості, використання прогресивного досвіду видатних попередників набуває особливої ваги.

Ваша конференція проходить у стінах бібліотеки, яка носить ім'я Володимира Івановича Вернадського – видатного вченого світового масштабу, наукова спадщина якого притягує все більше дослідників, бо в ній вони знаходять дивовижно глибокі думки щодо шляхів подолання сучасної глобальної кризи цивілізації.

Володимир Іванович Вернадський був гордий тим, що скрізь, де йому доводилось працювати, він розпочинав справу зі створення бібліотеки. Національна бібліотека України – це третя книгозбірня, створена за його ініціативи і за його безпосередньої практичної участі спільно із відомими українськими вченими і громадсь-

кими діячами – М. П. Василенком, А. Є. Кримським, В. О. Кордтом, Д. І. Багалієм, С. О. Єфремовим, П. А. Тутківським.

Вже тоді фундаторами Всенародної бібліотеки України ставилось завдання, яке ми вирішуємо і сьогодні – забезпечити кожній особі доступ до всієї повноти інформації. Зосередити в бібліотеці «знаття по всім наукам, всіма мовами світу» – така мета ставилась на початку століття перед новостворюваною установою.

Як бачимо, настанова залишилась незмінною, тільки продукування інформації, знань сьогодні наростає, як лавина, віднайти в цьому океані необхідне стає все важче, і для обміну інформацією використовуються сучасні високоефективні технології.

Нині ми є свідками і учасниками входження людства в якісно новий етап розвитку цивілізації, сутність якого полягає в освоєнні і широкомасштабному використанні інформації і її вищої форми – наукового знання практично в усіх сферах соціальної активності суспільства. Свідченням цьому є бурхливий розвиток у багатьох країнах упродовж останніх десятиріч процесу інформатизації економіки, науки, системи управління, зв'язку, глобалізація телекомунікаційних та інформаційних мереж. Цей процес все виразніше набуває характеру глобальної інформаційної революції.

Звісно, інформаційні революції в історії людства відбувались і раніше. Скажімо, винахід письма чи поява книгодрукування сприяли поширенню грамотності і призвели до радикальних змін у суспільстві. Але революція, яку ми спостерігаємо сьогодні, є принципово новою як за змістом, так і за тими наслідками, які вона спричиняє практично в усіх сферах життєдіяльності. Вже сьогодні в розвинених країнах інформаційна сфера поглинає від 60 до 80 відсотків працюючих, тобто інформаційна сфера стає одним з вирішальних чинників інтелектуалізації суспільного виробництва.

Стає все очевиднішим, що наслідком інформаційної революції буде формування на нашій планеті нової спільноти людей – глобального інформаційного суспільства. Про сутність, ознаки, можливості цього типу цивілізації сьогодні багато говорять, пишуть, сперечаються. Безсумнівно одне – інформаційна цивілізація несе людству не лише переваги, а й нові проблеми, зокрема, проблему інформаційної залежності країн з нерозвинутою інформаційною інфраструктурою.

У 2000 р. лідерами вісімки прийнято Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства, де зроблено спробу накреслити шляхи гармонізації відносин між інформаційно багатими та інформаційно бідними країнами. Те саме має на меті і програма ЮНЕСКО «Інформація для всіх». Між тим, урядами держав приймаються національні стратегії інформатизації, які ставлять за мету закріпити конкурентоспроможність і економічне лідерство своїх держав у глобальному інформаційному суспільстві.

Слід зазначити, що первинну базу інформатизації суспільства складають інформаційні ресурси бібліотек. У них сконцентровано й уводиться в освітній, науковий,

культурний обіг знання, яке здобує людством протягом всієї історії розвитку, у тому числі вся вітчизняна інформація.

Саме тому в прийнятих національних стратегіях переходу до глобального інформаційного суспільства бібліотекам відводиться чільне місце. Так, у стратегічному плані Фінляндії ідеться про необхідність «підтримки публічних бібліотек як вузлових точок мережі відкритої інформації». У стратегії Данії про бібліотеки сказано: «Навіть якщо у майбутньому електронні видання замінять журнали і книги, бібліотеки повинні зберегти центральну, посередницьку функцію постачальника будь-якої опублікованої інформації усім громадянам і помічника у знаходженні потрібної інформації в інформаційному потоці, який дедалі збільшується». У доповіді Палати лордів Англії ґрунтовно розкривається національна інформаційна стратегія, чітко визначається місце в ній національних і публічних бібліотек і рекомендується: «скоординована в національному масштабі ініціатива внаслідок державної підтримки має надавати можливість використовувати систему публічних бібліотек в інформаційній супермагістралі як частину ініціативи зі входження в інформаційне суспільство».

Отже, у світовій практиці бібліотеки визнані як важливі пункти доступу до інформаційної магістралі і національна частка світових інформаційних ресурсів; інформатизація бібліотек розглядається як одне з першочергових завдань у комплексі заходів з інформатизації суспільства, оскільки простежується залежність темпів розвитку інформатизації суспільства від рівня інформатизації бібліотек.

У зв'язку з піднесенням ролі інформації як основоположного чинника розвитку суспільства, збільшенням інформаційної компоненти в бібліотечній системі дедалі очевиднішим стає підвищення статусу бібліотек як інформаційних і суспільних інститутів, що здійснюють інформаційно-бібліотечне забезпечення розвитку освіти, науки, культури, виробництва, зокрема нових освітніх технологій.

Сучасна бібліотека як важлива частина інформаційного простору суспільства має не лише забезпечити доступ до знань кожному члену суспільства, а й зростання різноманітності знань, що в ньому використовуються, стати центром продукування нового знання. У зв'язку з цим хотів би зауважити, що бібліотечні працівники повинні посилити пропаганду цієї нової місії бібліотеки серед населення, сприяти подоланню стереотипу сприйняття бібліотеки як переважно культурно-дозвіллевого центру, допомогти сформувати уявлення про бібліотеку як важливий соціальний інститут, покликаний забезпечити розвиток інтелектуального потенціалу країни, інформаційно-культурне супроводження процесів її політичної і економічної модернізації, формування громадянського суспільства, продукування і поширення нових ідей і знань.

Щоденно спілкуючись зі споживачами інформації, бібліотекарі мабуть одними з перших відчули, що інформатизація та комп'ютеризація, змінюючи обличчя су-

спільства, дали новий поштовх самовдосконаленню людини, що знаходить вияв у розширенні і урізноманітненні її інформаційних потреб. Адже реальне життя людини – це процес інформаційної взаємодії, будь-які корективи в життєдіяльності зумовлені притоком нових інформаційних імпульсів, джерелом яких є або природа, або соціальна практика.

Виключно важлива роль інформації в розвитку людини як особи і суб'єкта соціальної творчості змушує нас зупинитись на значенні інформаційної культури суспільства і кожної його особи зокрема як складових загальної культури.

Філософи, культурологи, соціологи починають виділяти інформаційну культуру як важливий і якісно специфічний аспект загальної культури, що забезпечує здатність використовувати інформацію як новий і практично невичерпний ресурс розвитку, а інформаційні технології – як могутній чинник і каталізатор цього розвитку. Таким чином, інформаційна культура трактується як оволодіння методологічним інструментом для отримання, сприйняття, критичного аналізу і використання інформації. У суспільстві, що постійно змінюється, вона є засобом соціалізації особи.

Розвиток нових технологій, інформаційний бум і, як наслідок, швидке застаріння знань і професійних навичок загострили проблему змісту і якості освіти, сприяли розвитку ідеї масової безперервної освіти як засобу подолання соціальних і освітніх проблем.

Змістом освіти в усі часи було відбиття в ній соціально значущих наукових знань і найважливіших результатів соціальної практики. Для того щоб освіта за змістом була адекватною тим новим умовам, в яких доведеться жити і працювати людям у ХХІ столітті, тобто людям глобального інформаційного суспільства, необхідне глибоке вивчення теорії інформації як нової фундаментальної науки про загальні властивості інформації й найважливіші закономірності перебігу інформаційних процесів.

Сьогодні активно розвивається новий міждисциплінарний напрям наукових досліджень – фундаментальна інформатика. Вивчення основ інформатики як фундаментальної науки і загальноосвітньої дисципліни стає обов'язковим для всіх видів сучасної освіти і буде здійснюватися безперервно, на всіх рівнях системи освіти – від початкової школи до вищої і аспірантури, а також у системі підвищення кваліфікації дипломованих спеціалістів.

Першочергова вимога до системи освіти в перехідний період – *навчити вчитися*, тобто привити вміння вчитися новому, здатність до самоосвіти і саморозвитку особи, критичне мислення, вміння знаходити, обробляти і творчо використовувати інформацію, необхідну для вирішення нових завдань, легко переключатися на нове і бути морально готовим до сприйняття нових життєвих умов, зокрема, професійної мобільності.

Другий фундаментальний принцип сучасної освіти – забезпечити цілісність науково-технічної і гуманітарної освіти, дати цілісне уявлення про фундаментальні

закони природи і суспільства в їх сучасному розумінні, тобто підвищити універсальність освіти та її гуманізацію, сформувати інформаційне наукове світорозуміння та інформаційний світогляд.

Я навмисно детально зупинився на проблемах формування інформаційної культури особи і суспільства в контексті перебудови системи освіти, оскільки інформаційна освіченість – запорука інтелектуалізації суспільного життя, важливий індикатор сталого розвитку суспільства, і бібліотекам разом з іншими інформаційними і освітніми закладами вілведена провідна роль у її формуванні.

Зосередивши увагу на інформаційній функції бібліотек з огляду на її очевидне відставання від вимог дня, водночас хотів би зазначити, що в світі різноманітних засобів масової інформації при всьому прогресі безпаперових технологій читання і письмо залишаються основоположним інструментом культури, здатності до освіти, тому бібліотека як просвітня установа має пропагувати культуру читання, любов до книги. На тлі феномена «вторинної неписьменності», що вразив індустріально розвинені країни, коли виявляється, що мільйони дорослих ледь вміють читати й писати (у США – 40–50 млн, у Німеччині – 3–4 млн, у Франції – 20% працездатного населення), тобто забуття книги є масовим, у такій ситуації заохочення до читання, продовження традицій вітчизняної книжності підноситься до рівня національної проблеми.

І ще. Посилена увага до модернізації бібліотек на основі сучасних вискоелективних технологій, розширення можливостей доступу населення до всього світового потоку інформації не повинні негативно відбитись на роботі зі збереження бібліотечних фондів як важливої частини національних інформаційних ресурсів і культурної спадщини держави.

Бібліотека завжди має залишатися центром збереження і передачі культури цивілізації; збіднення фондів, втрату якоїсь її частини слід розглядати як деструкцію історичної пам'яті, а отже й загрозу національній безпеці.

Якщо простежити зміну місії бібліотек від їх виникнення як соціального інституту суспільства до сьогодення, можна умовно визначити три етапи її еволюції. На першому етапі розвитку призначення бібліотеки, в основному, пов'язане зі збереженням суспільно корисних текстів, забезпечення ними спочатку пануючої еліти, а згодом, з поширенням книгодрукування і освіченості населення, забезпечення доступності зосереджених у бібліотеці скарбів усьому населенню через систему публічних бібліотек. Це – місія 1.

Соціальна функція сучасної бібліотеки полягає у забезпеченні всім членам суспільства доступу до всіх зафіксованих знань, встановлення комунікацій із зовнішнім світом. Зміна місії зумовлена суттєвим посиленням значення знань як каталізатора суспільного розвитку і можливістю їх мобільного поширення в інтерактивному режимі. Це – місія 2. Бібліотека дедалі більше набуває рис інформаційної системи: кодування і

декодування інформації, множення, передача, адресація, захист тощо.

Технічна інтеграція бібліотеки як соціального інституту «для всіх» в інформаційний простір сучасного суспільства дасть їй змогу зробити наступний крок у своєму розвитку: перейти до виконання місії 3 – *забезпечення зростання різноманітності знань, які використовуються в суспільстві, що є головною умовою соціального прогресу.*

Якщо розглядати технічну еволюцію бібліотек, то вони адаптувались до існуючих технологій, подолавши шлях від сховищ папірусів і глиняних табличок давніх часів до сьогочасних зібрань на лазерних дисках і застосування для передачі знань сучасних засобів комунікацій. При цьому гігантський стрибок у своєму розвитку бібліотеки зробили протягом якихось десяти-п'ятнадцяти останніх років.

Нові інформаційні технології докорінно змінюють у бібліотеці все – від комплектування до внутрішніх технологій і обслуговування в залі. Вони сприяють активному впровадженню нового сервісу – посередницьких функцій у глобальних інформаційних мережах. Бібліотека повністю змінює своє обличчя і методи роботи, змінюються й вимоги до професійних навичок і умінь бібліотекаря. Він має вільно орієнтуватися в інформаційних ресурсах – традиційних книжних та електронних, що мають задовольнити інформаційні потреби користувача, володіти сам і навчити читачів користувацьким функціям високого рівня, тобто практичному освоєнню різних прикладних програм, умінню адаптувати їх до конкретних технологічних процесів, володіти іноземними мовами для орієнтації в інформаційних ресурсах глобальних мереж. Тільки за цієї умови бібліотекар зможе надати користувачеві всі необхідні інформаційно-консультативні послуги, відповідати назві спеціаліста, що

сприяє інтелектуальній роботі читачів – «інтелектуального навігатора». Отже, необхідною є технологізація бібліотечної освіти. До речі, ця тенденція бібліотечної підготовки визнана як пріоритетна міжнародною бібліотечною спільнотою. Секція ІФЛА з підготовки кадрів ще у 1999 р. включила до стандартів вищої освіти низку обов'язкових інформаційних дисциплін. Відповідно змінюються вимоги і до безперервної професійної освіти бібліотекарів, точніше – до їх перепідготовки. Необхідні ґрунтовні програми перепідготовки, розроблені фахівцями бібліотек і профільних освітніх установ, бажано на конкурсній основі, за участю міністерств освіти і науки, культури та мистецтв.

Вважаю, що колектив Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і цього разу зумів з багатьох актуальних проблем, що постали перед бібліотеками в процесі входження в інформаційне суспільство, чітко виокремити одну з ключових, від якої залежить піднесення ролі бібліотеки як духовного і психотехнічного інституту – проблему трансформації професії бібліотекаря, його ролі в активізації людського пізнання – наукового, художнього, релігійного, практичного – з метою відтворення цілісної картини світу, самоудосконалення особи і людства.

Ваша конференція покликана дати відповідь на три питання: яким має бути бібліотекар інформаційного суспільства, що слід зробити, щоб він таким став, і що повинні зробити управлінські структури, щоб забезпечити умови для виконання бібліотекарем і бібліотекою їхньої високої суспільної місії. Вважаю, що ці три моменти мають знайти відображення в рекомендаціях конференції і мають бути оформлені не лише як побажання професійному співтовариству, а й як документ, адресований управлінським структурам.

Бажаю всім учасникам конференції плідної роботи, цікавих зустрічей, корисних професійних контактів.

Наталія БЕРЬОЗКІНА

Наукова бібліотека в умовах інформатизації суспільства

Відповідно до Декрету Президента Республіки Білорусь від 5 березня 2002 р. № 7 «Про удосконалення державного управління у сфері науки» на Національну академію наук Білорусі (НАН Білорусі) покладається функція республіканського органу державного управління із забезпечення розвитку інформатизації і системи науково-технічної інформації. Це дало змогу об'єднати в НАН Білорусі основні структурні елементи інформаційної інфраструктури науково-технічної сфери, що представ-

ляють різноманітні напрями науково-інформаційної діяльності:

- ✓ Фонд інформатизації Республіки Білорусь (фінансова підтримка наукових досліджень і розробок у галузі інформатизації і системи НТІ, розвитку автоматизованих інформаційно-обчислювальних систем, інформаційних технологій і ресурсів);
- ✓ обласні центри інформаційних ресурсів і технологій (участь у формуванні регіональних програм в галузі НТІ та інформатизації, розробка, впровадження і супровід інформаційних технологій, створення і розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури НТІ та інформатизації у регіоні й організа-

Берьозкіна Наталія Юріївна, канд. іст. наук, директор Центральної наукової бібліотеки імені Я. Коласа НАН Білорусі.